

INGLIZ TILIDA YORDAMCHI FE'LLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Nurmatova Nasiba Xoshimjanovna

katta o'qituvchi

Solijonova Iroda Baxodir qizi

1-kurs talabasi

Namanagan davlat universiteti

Annotatsiya: Maqolada ingliz tilidagi yordamchi fe'llar, ularning ishlatilishi va o'ziga xos xususiyatlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: yordamchi fe'l, chet tili, qisqartma, qo'llanish, ma'no, so'zlashuv, elliptic.

Dunyo ilm-fani va tamadduniga ulkan hissa qo'shgan ulug' allomalarning qonlari bugun yurtimizda kamol topayotgan yosh avlod tomirlarida oqmoqda. Ular shonli o'tmishdan o'rnak olib, buyuk kelajak sari dadil odimlamodalar. Ayni paytda yurtimizda yaratilgan barcha shart-sharoit farzandlarimizni ulkan marralarga chorlamodalar.

O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti Islom Karimovning 2012-yil 12-dekabrda "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-1875 qaroriga asosan 2013 -2014-o'quv yilidan boshlab umumta'lim maktablarining birinchi sinflarida o'yin tarzidagi mashg'ulotlar va og'zaki nutq darslari shaklida xorijiy tillarni uzluksiz o'rgatish joriy etildi.

Yosh avlodga xorijiy tillarni o'qitishda qo'shimcha manbalardan samarali foydalanish, ko'rgazmali vositalar ko'magida o'quvchilarning xorijiy tilda qapirish va munosabatini yanada yuksaltirish, darslarni interfaol usulda olib borish, o'quvchilarni qo'shimcha mashg'ulotlarga jalb etish va bu jarayonda noan'anaviy usullardan keng foydalanish yaxshi samara beradi.

Har bir ta'lim bosqichida chet tillarni bilish darajasining aniq mezonlarini nazarda tutuvchi yangi ta'lim standartlarini tasdiqlash, umumiy o'rta ta'lim maktablarining birinchi sinfidan boshlab chet tillar ta'limini uzluksiz joriy etish, barcha ta'lim muassasalari uchun o'quv dasturlari, rejalari va darsliklar ishlab chiqish yosh avlodning ta'lim-tarbiyasi, ularning yorug' istiqbolini belgilaydi.

Har bir ta'lim bosqichida chet tillarni bilish darajasining aniq mezonlarini nazarda tutuvchi yangi ta'lim standartlarini tasdiqlash, umumiy o'rta ta'lim maktablarining birinchi sinfidan boshlab chet tillar ta'limini uzluksiz joriy etish, barcha ta'lim muassasalari uchun o'quv dasturlari, rejalari va darsliklar ishlab chiqish yosh avlodning ta'lim-tarbiyasi, ularning yorug' istiqbolini belgilaydi.

Mamlakatimizda umumiy o'rta ta'lim maktablarining 1 - 9-sinf o'quvchilari uchun yangi davlat ta'lim standartlari loyihasi ishlab chiqilgan. Birinchi sinflarga mo'ljallangan darslik hamda o'quv-metodik majmualar yaratish bo'yicha ham izlanishlar olib borilmoqda. 5 - 9-sinflar uchun amaldagi o'quv dasturlari takomillashtirilib, darsliklar o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi davlat ta'lim standartlari, o'quv dasturlari bilan uzluksizligi va uzviyligi ta'minlangan holda qayta ishlab chiqilmoqda. Ushbu adabiyotlarni o'quvchilarga bepul yetkazish barobarida ularga elektron ilovalar ham taqdim etilyapti.

Til o'rganish har doim muhim sanalgan. Avvallari faqat yaqin atrofdagi xalqlarning tillarini o'rganish keng yoyilgan bo'lsa, hozir iqtisodiy jihatdan rivojlangan. Buning o'ziga yarasha sababi bor, albatta. Chunosonchi, tobora taraqqiy etib, o'zining iqtisodiy salohiyati, harbiy qudrati bilan dunyoda tenglar ichra teng bo'lib borayotgan mamlakatimizda fan, ta'lim, madaniyat va sport,

tibbiyot, ishlab chiqarish kabi ko'plab sohalarda mehnat qilayotgan xodimlarning chet ellarda tajriba orttirishi yaxshi an'anaga aylangan. Shuningdek, xorijlik mutaxassislarning yurtimizga jalb etilishi ham bevosita tegishli soha xodimlaridan chet tilini yaxshi o'zlashtirishni talab etadi.

Hozirgi kunga kelib, ingliz tili o'z ijtimoiy qo'llanish ko'lamini kengaytirib, kopinga mamlakatlarda davlat tili, ikkinchi davlat tili, millatlararo muomala tili vazifasini bajarib kelmoqda. Bu esa, ingliz tili strukturasi ayrim o'zgarishlarning sodir bo'lishiga olib kelmoqda. Turli variantlar o'z normalari, standartlariga ega bo'lmoqdaki bu narsa ingliz tili fonetik, grammatik strukturasi hamda lug'at boyligining kengayishiga olib kelmoqda.

O'zgarishlar ko'proq fe'lga xosdir. Hozirgi zamon ingliz tilida, bir tomondan, yordamchi fe'llar shall va will o'rtasidagi farq yo'qolib bormoqda, ikkinchi tomondan, shall fe'lining will tomonidan siqib chiqarilishi sodir bo'lmoqda. Bunga, birinchidan, og'zaki nutqda (I'll, we'll, they'll) qisqartma formalarining ko'p ishlatilishi, ikkinchidan, will ning (1-shaxsdan boshqa qolgan barcha shaxslar uchun) shall (faqat 1-shaxsda) ga nisbatan ko'proq qo'llanilishi sabab bo'lyapti. Shuning uchun hozirgi paytda will ning neytral kelasi harakat (I will be there, We will die one day) kabi gaplarda qo'llanilishi oddiy holdir. Shunday qilib, ko'lga yiqilib tushib: "I will be drowned, no one shall save me", deb baqirgan kishi haqidagi hazilning birinchi qismini ko'plab inglizlar neytral kelgusi harakat formasiga o'z o'rnini bergan. Ikkinchi qismida esa, shall ushbu holatda hali ham o'zining modal ma'nosida qabul qilinadi. (I shall be saved=I refuse to be saved.) We shall ni siqib chiqarayotgani kabi would ham should ni siqib chiqarmoqda. Hozirgi paytda ko'p hollarda, oldin should qo'llanilgan hollarda would qo'llanilmoqda (I would like to know. If we were to. tell you, we would be committing breach of faith).

To be going to formasi Simple Future qo'llanilishini anchagina qisqartirib qo'ydi. Be going to: a) yaqin kelajakda sodir bo'ladigan harakatni ifodalashda; (He is going to meet Tom at the station at 6); b) maqsadni ifodalashda (What are you going to do when you get your degree?) qo'llaniladi. Fikrimizcha, hozirgi paytda to be going to ni ingliz tilining yordamchi fe'llar tarkibini to'ldirgan, yangi yordamchi fe'l sifatida ko'rib chiqish kerak. Bunga tasdiq qilib, bu birikmaning og'zaki nutqidagi fonetik chizmasini keltirish mumkin. Boshqa yordamchi fe'llardagikabi to yuklamasi be going ga (bosh fe'lgaemas) birikmoqda. Qiyoslang: He ought to go; I'm going to do it va He came to see it.

Hozirgi zamon ingliz tilida have fe'lining Simple Present dagi so'roq va inkor formalarini yasashda differensiallash kuzatilmoqda:

a) agar have fe'li passess ma'nosini anglatsa, Simple Present ning so'roq va inkor formalari yordamchi fe'lsiz yasaladi. Ko'pincha, bu ma'noda have ning ekvivalenti have got qo'llaniladi: They haven't a garden. (They haven't got a garden). I have three sisters (I have got three sisters).

b) agar have take, get, receive, experience ma'nolarida qo'llanilsa, unda do yordamchi fe'li ishlatiladi: Do you have milk and sugar in your tea? He doesn't have a cold. AMMO ikkala variant ham ishlatiladigan chegara holatlar ham uchrab turadi (has she smart dresses? Does she have smart dresses?).

d) ayrim hollarda yordamchi fe'llarning qo'llanilishi have oddiy, takrorlanuvchi (habitual) harakatni (Do you have dances in your village hall?) yoki bir martalik harakatni (Have you (got) a dance tonight?) bildirib kelishiga bog'liq. Berilgan habitual (non-habitual) faqat ingliz tiliga xosdir, hozirgi zamon Amerika variantida do yordamchi fe'l have ning qanday ma'noni ifodalashidan farqli barcha hollarda qo'llaniladi (Do you have the time?) (Do you have any children? ; Have you (got) the time? Have you (got) any children?).

So'nggi yigirma yilda uzoq vaqt ingliz tilida eskirgan, deb hisoblanuvchi Subjunctive ning qisman uyg'ongan formasini tez-tez qo'llanishi kuzatilmoqda.

Hozirgi zamon so'zlashuv nutqida elliptic gaplardan foydalanish xos bo'lib bormoqdaki, uni tashkil qilishda ayrim qonuniy tlarga bo'ysunish lozim:

a) ikkinchi shaxsga berilayotgan maxsus savollarda fe'l tushirib qoldirilishi (What you want that for? Where you think you're going?);

b) ikkinchi shaxsga berilgan umumiy savollarda turli yordamchi fe'llar tushirib qoldirilishi (Like a cigarette? Have a drink?).

Bunday elliptic yasalmalar 2-shaxsga berilgan savollarga xosdir. Berilgan elliptic tuzilmalarni nutqidagi nuqson, deb qarayotgan mutaxassislardan farqli, biz 2-shaxsga berilmayotgan yangi so'roq formasining shakllanayotganligiga guvohmiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.D. Ataboyev, Ingliz tilida yordamchi fe'llarning tuslanishi, Innovation in the modern education system, 2023.
2. Q.Atamurodova, S.Begmatova, Fe'lning vazifa shakllari, Pedagog jurnali, №5, 2023.
3. M.G'aprov, R.Qosimova, Ingliz tili grammatikasi, Toshkent, 2010.